

LA DISCRIMINACIÓN POR ASOCIACIÓN: DESAFÍOS SUSTANTIVOS Y PROCESALES

Autor: Yolanda Maneiro Vázquez
Editorial Aranzadi, 2021, 213 páxinas.

A protección xurídica fronte á discriminación experimentou unha constante evolución, a fin de superar o paradigma de igualdade formal e integrar unha visión fundamentada na igualdade de oportunidades. Esta circunstancia supuxo a creación de conceptos e categorías novas para alcanzar a igualdade real e incrementar a eficacia na loita contra a discriminación. Así, termos como discriminación directa, discriminación indirecta, discriminación inversa, ou discriminación sistémica ou múltiple, convertéronse en categorías que suscitaron cuestións de interese na actualidade. E entre elas, atopámonos ante a denominada discriminación por asociación, que foi unha categoría de creación xudicial examinada tanto no plano europeo como nacional.

Ante este escenario, a obra "La discriminación por asociación: desafíos sustantivos y procesales", escrita pola profesora Maneiro Vázquez, aparece como unha monografía de referencia que ofrece unha visión actual e nova da tutela fronte á discriminación por asociación.

Unha das características que destacan deste libro é o enfoque práctico que ofrece. En efecto, a autora procurou adoptar unha mirada que resulte útil aos operadores xurídicos, e para iso examina a discriminación por asociación dende unha vertente xudicial e procesual. É certo que esta institución é de creación xurisprudencial, feito este que podería xustificar parcialmente a especial atención á recepción pola xurisprudencia e a doutrina xudicial. Con todo, a autora ofrece unha análise rigorosa e en detalle, tanto dende un enfoque europeo como español, que desemboca en achegas

de moitísimo interese sobre os actuais retos que presenta a tutela da discriminación por asociación, especialmente no ámbito procesal. As achegas doutriniais dentro do ámbito da non discriminación e igualdade de oportunidade centradas especificamente na instrumentación da protección procesal son, desafortunadamente, pouco comúns, e iso outórgalle un valor engadido extremadamente elevado á obra que é obxecto de reseña nesta recensión.

A nivel estrutural, a monografía estrutúrase en catro capítulos, precedidos por un prólogo redactado polo profesor Gárate Castro. Cada capítulo presta especial atención a elementos ou circunstancias que constitúen ou constituíron unha parte esencial na construción da tutela da discriminación por asociación. Así mesmo, a obra tamén inclúe un apartado final que condensa as achegas máis relevantes da obra.

O primeiro dos capítulos, titulado “A aparición do dereito á non discriminación por asociación: da ausencia da regulación normativa ao papel do tribunal de xustiza”, encárgase de analizar a xénese da discriminación por asociación. A autora ofrece un excelente exame, instrumentado metodoloxicamente dende unha perspectiva internacional, europea e española, sobre como se configurou a protección normativa da citada institución. Destacar especialmente as referencias á progresiva expansibilidade da discriminación por asociación, consecuencia da *natureza evolutiva das prácticas de discriminación*, e as referencias ao xurdimento da discriminación por asociación como unha institución de construción *xurisprudencial creada a partir dun enfoque interpretativo*, que supuxo unha importantísima novidade na esfera nacional, froito do principio de primacía do Dereito da Unión Europea e a consecuente expansión aos ordenamentos nacionais. Engadir, por último, a máis que acertada visión ao ordenamento xurídico español que efectúa a autora, que destaca que *a ausencia de regulación normativa puido atrasar, pero non impedir, a tutela fronte ás situacións discriminatorias por asociación*. En efecto, a falta de regulación sobre a discriminación por asociación, salvo en materia de discriminación por razón de discapacidade, foi compensada pola vía xudicial, que veu incorporando, como

non podía ser doutra maneira, a xurisprudencia do Tribunal de Xustiza da Unión Europea, ofrecendo así unha canle de protección engadida ás previstas no marco legal en materia de non discriminación.

En segundo lugar, a obra céntrase na caracterización europea da tutela fronte á discriminación por asociación. De forma coherente coa construción xurisprudencial que asumiu esta institución, o centro de atención deste capítulo é o papel do Tribunal de Xustiza da Unión Europea na configuración da citada institución. Non obstante, a autora inclúe un epígrafe dunha gran importancia (epígrafe V) no que examina o papel do Tribunal Europeo de Dereitos Humanos. Así, esta parte da obra céntrase en ofrecer unha análise cronolóxica que reflicte a crecente atención que lle prestou o Tribunal de Xustiza da Unión Europea, e que inclúe a análise e implicacións das principais sentenzas ditadas sobre esta materia, entre as que atopamos a STXUE do 17 de xullo de 2008, *Coleman*, C-303/06, EU:C:2008:415 (epígrafe II), a STXUE do 16 de xullo de 2015, *Chez*, C-83/14, ECLI:EU:C:2015:480 (epígrafe III) e a STXUE do 20 de xuño de 2019, *Hakelbracht*, C-404/18, ECLI:EU:C:2019:523 (epígrafe IV). Acompáñase, como xa se sinalou anteriormente, da análise de distintos pronunciamentos xudiciais do Tribunal Europeo de Dereitos Humanos, prestando especial atención á necesidade de incrementar o seu valor ou impacto, e en particular, destacando as achegas da STEDH do 12 de setembro de 2016, *Guberina contra Croacia*, Caso no. 23682/13 (epígrafe IV). O tratamento que ofrece a autora nesta parte da obra é excelente, xa non só pola rigorosa análise dos distintos pronunciamentos xudiciais e pola incorporación dunha visión xudicial europea que vai máis aló do TXUE, senón pola distribución dos epígrafes por cada unha das sentenzas que supuxeron fitos na construción da protección fronte á discriminación por asociación.

A recepción da discriminación por asociación pola xurisprudencia e a doutrina xudicial española ocupa o terceiro capítulo da obra, ofrecendo así unha visión nacional sobre a institución examinada na obra obxecto de recensión. En particular, a autora céntrase en ofrecer unha visión xudicial panorámica, aínda que dedica unha especial atención inicial

á definición específica de discriminación por asociación contida no Real decreto legislativo 1/2013, que é a única contemplada no noso ordenamento xurídico. O exame xudicial preséntase de forma extremadamente rigorosa e dende distintos puntos de vista que enriquecen o estudo da cuestión. Así, a obra examina en primeiro lugar os problemas que expuxo a circunstancia de parentesco (epígrafe I), e prosegue coa conexión da causa e a conduta discriminatoria (epígrafes II e III). Neste sentido, o capítulo terceiro da obra obxecto de recensión encárgase de abordar as fronteiras ou límites que presenta a discriminación por asociación na actualidade, seleccionando ámbitos especialmente novos, como son a delimitación entre a discriminación por razón de sexo e a discriminación por circunstancias familiares (epígrafe IV), o encaixe desta institución noutros ámbitos como o acoso discriminatorio por asociación ou no marco do dereito fundamental á liberdade sindical (epígrafe V), a discriminación por asociación por razón de embarazo (epígrafe VII) e a discriminación reflexa por aparencia (epígrafe VIII). A autora tamén se encarga de analizar a recepción da discriminación por asociación polo Tribunal Supremo e o Tribunal Constitucional (epígrafe VI), que non se produciu ata o ano 2020 con dúas sentenzas moi transcendentais (STS do 20 de xaneiro de 2020 e STC núm. 71/2020 do 29 de xullo) ambas examinadas con detalle nesta obra, xunto á doutrina xudicial derivada delas.

O cuarto e último capítulo é, sen dúbida, o de maior interese e novidade, e o que converte a esta obra nunha achega de moitísimo valor doutrinal. A autora, lonxe de ofrecer unicamente unha perspectiva substantiva da discriminación por asociación, circunstancia esta que se produce durante os tres primeiros capítulos, vai máis aló e centra o foco de atención do último capítulo no estudo dos retos procesuais no marco da tutela da discriminación por asociación. E para iso, examínanse cuestións relativas á lexitimación, tanto activa como pasiva, en todo tipo de escenarios (epígrafe I), as dificultades que presenta a carga da proba ante este tipo de situacións (epígrafe II) e a configuración e determinación das indemnizacións por lesión de dereitos fundamentais (epígrafe III). Destaca de maneira moi positiva o exhaustivo

tratamento dos distintos supostos e conflitos que expón a actual redacción da Lei reguladora da xurisdición social nesta materia, abordando cuestións moi novas que son de moitísimo interese dende o plano procesual. Así, por exemplo, abórdase a figura do coadxuvante (epígrafe I.1), a lexitimación activa en situacións nas que non existe un suxeito directamente prexudicado (epígrafe I.2); a acreditación da causa en supostos de discriminación directa e indirecta por asociación (epígrafes II.2.1 e II.2.2), o exame aos distintos tipos de indicios (3) que debe achegar a parte demandante para trasladar a carga da proba (epígrafe II.3) e a entidade da proba que debe ser achegada pola parte demandada (epígrafe II.4) ou a posibilidade de pactar unha contía indemnizadora polas partes sen chegar a recoñecer a conduta discriminatoria (epígrafe III.2).

A última parte da obra inclúe unhas conclusións finais, ademais da correspondente bibliografía, nas que se destaca o carácter marcadamente xurisprudencial e xudicial da configuración da tutela fronte a situacións de discriminación por asociación. Neste sentido, a autora pon de relevo o contraste entre o papel predominante e proactivo do Tribunal de Xustiza da Unión Europea e a tímida acollida por parte dos tribunais españois, sinalando as escasas sentenzas que abordaron o tema en sede nacional.

A modo de peche, atopámonos ante unha obra de referencia no estudo dun dos tipos de discriminación que maior importancia está a cobrar nos últimos tempos. O valor engadido que ofrece esta monografía non só parte da análise xudicial e xurisprudencial da súa configuración, ante a falta de iniciativa do lexislador para regular esta cuestión máis aló do ámbito da discapacidade, senón do orixinal enfoque baseado nunha perspectiva procesual, que inclúe o exame de cuestións de moitísima transcendencia para os distintos operadores xurídicos.

DAVID GUTIÉRREZ COLOMINAS

Profesor Lector del programa Serra Hunter de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social
Universidad Autónoma de Barcelona (España)

david.gutierrez@uab.cat